

„ABSURDYSTAŃSKI” ŚWIAT W CYKLU POWIEŚCI LAJOSA GRENDELA NEW HONT

CSILLA GIZIŃSKA¹
(Uniwersytet Warszawski)

Słowa kluczowe: Lajos Grendel, Europa Środkowa, mniejszość węgierska, przemiana ustrojowa

Key words: Lajos Grendel, Central Europe, Hungarian minority, systemic transformation

Abstrakt: Csilla Gizińska, „ABSURDYSTAŃSKI” ŚWIAT W CYKLU POWIEŚCI LAJOSA GRENDELA *NEW HONT*. „PORÓWNANIA” 14, 2014, T. XIV, s. 59–69. ISSN 1733-165X. Tematem artykułu jest świat wybranych, stworzonych w okresie transformacji powieści Lajosa Grendela, węgierskiego pisarza ze Słowacji (*Tömegsír* 1999, *Nálunk, New Hontban* 2001, *Mátyás király New Hontban* 2005). Omawiane pozycje w szerokim sensie mogą być uznane za trylogię rozgrywającą się w tym samym fikcyjnym miasteczku New Hont i w jego okolicach. W takiej „absurdystańskiej” scenerii autor umieszcza wieloetniczną środkowoeuropejską rzeczywistość okresu po przemianach ustrojowych i wskazuje na irracjonalną, szaleńczą logikę tego trafiającego na *margins historii* świata. Panoramę zaburzeń tożsamości narodowej i poczucia wartości, ekonomicznego bałaganu i politycznego chaosu Grendel nakreśla w taki sposób, że jednocześnie świadomie poszukuje najautentyczniejszego stylu, języka i gatunków *literatury absurdystańskiej*.

Abstract: Csilla Gizińska, “ABSURDIST” WORLD IN THE SERIES OF NOVELS BY LAJOS GRENDEL *NEW HONT*. “PORÓWNANIA” 14, 2014, Vol. XIV, p. 59–69. ISSN 1733-165X. The theme of the paper is the world of selected novels written during the transition by Lajos Grendel, the Hungarian writer from Slovakia (*Tömegsír* 1999, *Nálunk, New Hontban* 2001, *Mátyás király New Hontban* 2005). These positions can be considered in a broad sense as a trilogy taking place in the same fictional town of New Hont and its environs. The author sets the multi-ethnic Central European reality of the period after the regime change in such “absurdist” scenery and points to the irrational and insane logic of the world hitting the *margins of history*. Grendel outlines the skyline of the national identity and self-esteem disorders, economic mess and political chaos consciously looking at the same time for the most authentic style, language and *absurdist literature* genres.

¹ Correspondence Address: csilla.gizinska@uw.edu.pl

*Wszędzie dobrze, ale najlepiej w New Honcie,
Gdzie nie ma nic, ale to przynajmniej jest².*

Tematem tekstu jest świat wybranych powieści Lajosa Grendela³, węgierskiego pisarza żyjącego na Słowacji, napisanych w okresie po transformacji ustrojowej. Powieści te to: *Tömegsír (Grób masowy 1999)*, *Nálunk, New Hontban (U nas w New Hont 2001)*, *Mátyás király New Hontban (Król Maciej w New Hont 2005)*.

Środkowoeuropejska forma bytu narodowości to taka stosunkowo nowa właściwość, o której istotnych znakach do tej pory najwięcej opowiedziały utwory literackie, taka nowa jakość, dla której – z braku samodefinicji – poszukujemy atrybutów⁴.

Już ten krótki cytat, pochodzący z tomu esejów pt. *Elszigeteltség vagy egyetemesség (Izolacja albo uniwersalność)*, wskazuje na to, że osnową całej twórczości Lajosa Grendela jest tematyka losu mniejszości. Ale jego znaczenie jako pisarza reprezentującego mniejszość etniczną polega na tym, że definitywnie zerwał on z obrazem autora, którego posłannictwem jest, zazwyczaj naznaczone patosem, podbudowywanie tożsamości etnicznej z pozycji podrzędnej. Na początku lat osiemdziesiątych, wraz z debiutem Grendela, w tzw. węgierskiej literaturze mniejszościowej pojawił się nowy ton: zamiast rozpamiętywać o charakterze pamiętnikarsko-rozrachunkowym mamy nacechowaną ironicznie, intelektualną refleksję nad sytuacją wspólnoty węgierskiej, przedstawionej wraz z jej słabościami i błędami. Tylko pozbawionym wszelkiego tabu procesem samopoznania można przeciwstawić się izolacji, wykluczeniu, marginalizacji i wreszcie „usunięciu z historii”⁵. Prozę Grendela

² „Mindenütt jó, de a legjobb New Hontban, ahol nincs semmi, de az legalább van”. (Przeł. Cs.G.). W: L. Grendel, *Mátyás király New Hontban*. Bratysława 2005, s. 96.

³ Lajos Grendel (ur. 1948 – Levice / Léva, Słowacja): węgierski pisarz żyjący w Bratysławie, odznaczony Nagrodą Kossutha (najwyższym węgierskim państwowym odznaczeniem), założyciel znanego wydawnictwa Kalligram. Jest kontynuatorem bogatej tradycji węgierskiej nowelistyki. Jego proza charakteryzuje się precyzyjną strukturą, związłym językiem. W centrum jego opowiadań znajduje się osamotniony bohater – przedstawiciel mniejszości węgierskiej, który stopniowo traci grunt pod nogami. Grendel debiutował tomem opowiadań pt. *Hűtlenség (Niewierni 1979)*. Jest również wybitnym tłumaczem słowackiej literatury. Wykłada literaturę na uniwersytecie w Bratysławie i w Pradze.

⁴ „A közép-erurópai nemzetiségi létforma olyan, viszonylag új sajtószertűség, amelynek lényegi jegyeiről legtöbbit irodalmi művek mondtak el eddig, olyan új minőség, amelynek - öndefinió híján - az attribútumait keressük.” (Przeł. Cs.G.) W: L. Grendel, *Elszigeteltség vagy egyetemesség*. Bratysława 1991, s. 6.

⁵ Cytat „największy cios otrzymany przez kolonizowanego to usunięcie go z historii” pochodzi od Alberta Memmiego (*The Colonizer and the Colonized*, 1966), który był jednym z założycieli teorii postkolonializmu. Zob. A. Burzyńska, M. P. Markowski, *Teorie literatury XX wieku. Antologia*. Kraków 2006, s. 562.

charakteryzuje silne wewnętrzne napięcie, które wywodzi się z pewnej dwoistości: połączenia dyskursu utożsamienia się i krytycyzmu.

Debiut Grendela przypadał na okres rozkwitu nowej prozy węgierskiej, nazywanej postmodernistyczną (główni jej reprezentanci to Péter Esterházy, Péter Nádas, Péter Hajnóczy). Podobnie jak u tych pisarzy, również u Grendela znajdujemy wieloaspektową narrację, odejście od linearnego przebiegu akcji, mozaikową strukturę tekstu w czasoprzestrzeni oraz intertekstualność. Dzięki tym walorom prozy Grendela po raz pierwszy nawiązał się prawdziwy dialog między literaturą węgierską ogólną a literaturą mniejszościową. Twórczość Lajosa Grendela z jednej strony wpisuje się w najbardziej progresywną tradycję literatury węgierskiej – proza Gézy Ottlika (język i rzeczywistość), Miklósa Mészölya (przypowieść moralizująca), z drugiej strony – we współczesny kanon literacki – twórczość Esterházyego (persyflaż, intertekstualność). Węgierska badaczka literatury, Zsófia Szilágyi, dostrzega w jego prozie również kontekst literatury słowackiej i czeskiej, przede wszystkim paralelizmy z twórczością Bohumila Hrabala (anegdotyzm, mityzacja motywu miasteczka)⁶. Pelen humoru styl Grendela przypomina podstawowy ton czeskiego pisarza, tzw. „ironię współczucia”⁷.

W twórczości Grendela można wyróżnić dwie trylogie. Pierwszy cykl powieści powstał na samym początku kariery pisarskiej – *Éleslövészlet (Ostre strzelanie)* 1981, *Galeri (Szajka)* 1982, *Áttételek (Przenośnie)* 1985. Wspólnym motywem tych książek jest miejsce akcji – małe miasteczko – gdzie rozgrywają się mniej lub bardziej absurdalne wydarzenia z przeszłości, odległej (cofanie się aż do czasów tureckich) lub bliskiej (XX wiek). Już w tych powieściach miasteczko, leżące najpierw na Górnych Węgrzech, a potem w Czechosłowacji, pełni nie tylko rolę topograficzną, nie tylko stanowi scenery wydarzeń, ale jest również modelem stopniowego rozpadu tradycji i systemu wartości węgierskiej wspólnoty. W centrum tych dzieł znajduje się problem wolności, poszukiwanie odpowiedzi na pytanie o możliwości działania jednostki w warunkach jej braku, w sytuacji przemocy politycznej i kulturowej. A ujawnia się to w kontekście silnych konfliktów generacyjnych, buntu synów przeciwko ojcom. Mamy tu trzech stereotypowych bohaterów: 1) taki, który za wszelką, nawet najwyższą, cenę stara się wytrwać przy swojej węgierskości; 2) taki, który dla dobra rodziny staje się Słowakiem; 3) taki, który ucieka z pola walki z przeszłością – do stolicy, gdzie będzie outsiderem wśród Słowaków, na Węgry albo na Zachód⁸.

Grendel bardzo intensywnie zareagował na wydarzenia roku 1989. Utrwalił je zarówno w esejach, jak i w powieściach – *Einstein harangjai*, 1992 (*Dzwony*

⁶ Zs. Szilágyi, *Rendszerváltás Abszurdisztánban. Grendel Lajos és Talamon Alfonz. „Kortárs”* 2009, nr 6. <http://kortarsonline.hu/2009/06/rendszervaltas-abszurdisztanban/4121> (data dostępu: 26.04.2013)

⁷ P. Szirák, *Grendel Lajos*. Bratysława 1995, s. 65. [Tegnap és ma. Kortárs magyar írók]

⁸ Cs. Gizińska, *A kisebbségi léthelyzet paradigmái Grendel Lajos trilógiájában*. W: *Wielokulturowość, tożsamość narodowa, mniejszości na Węgrzech i w Polsce. Język – Literatura – Kultura*. Red. É. Fórián. Debreczyn 2004, s. 237-247.

Ensteina), *És eljön az Ő országa*, 1996 (*I nadzieje jego kraj*). Tematyka transformacji stanowi ostrą cezurę w twórczości autora. O ile we wcześniej wspomnianych powieściach demaskująca, deziluzyjna narracja zawierała w sobie również ślad nadziei, o tyle świat w powieściach napisanych po transformacji jest pozbawiony wszelkiego sensu. Europa Środkowa to miejsce przeklęte, jak pisze Grendel w słynnym eseju pt. *Abszurdisztán: „Żyjemy w tym regionie Europy, który w całości wiruje w irracjonalizmie”*⁹.

W następnych powieściach (*Grób zbiorowy*, *U nas w New Hont*, *Król Maciej w New Hont*) autor właśnie w tej „absurdystańskiej” scenerii umieszcza wieloetniczną rzeczywistość środkowoeuropejską już po przemianach ustrojowych i wskazuje na irracjonalną, szaleńczą logikę tego trafiającego na „margines historii” świata. W tych trzech powieściach wspólnym tłem zaburzeń tożsamości narodowej i poczucia wartości, ekonomicznego bałaganu i politycznego chaosu¹⁰ jest fikcyjne miasteczko – New Hont. I w tych powieściach, może nawet bardziej niż w pierwszej trylogii, motyw miasteczka staje się alegorią ludzkiej egzystencji: beznadziei, życia bez perspektyw, głębokiego prowincjonalizmu. New Hont, jako węgierskie miasteczko znajdujące się na Słowacji, wpisało się w bogatą tradycję mityzowanych miasteczek literatury węgierskiej, takich jak: Podolin Gyuli Krúdyego, Sárszeg Dezső Kosztolányiego, Ilosva Zsigmonda Móricza albo Sinistra Ádáma Bodora. Niemniej jednak, Grendel wyłamuje się z tej tradycji swoim tragiczno-ironicznym spojrzeniem. Pisarz inaczej niż jego koledzy po piórze widzi stosunek peryferii i centrum:

Przed chorobą, nieszczęściem albo przed śmiercią i tak się nie schowa, Londyn, Paryż, Berlin albo Wiedeń to tylko mit i wcale nie jest wykluczone, że paryżanie są znudzeni Paryżem tak samo jak on New Hontem. Wobec tego po co biegać po świecie bez głowy i bez celu? Człowiek niech lepiej zostanie wierny ojczyźnie, to przynajmniej rzecz piękna i nawet wiersze można o tym pisać¹¹.

GDZIE LEŻY NEW HONT?

Sama nazwa „Hont” jednoznacznie wskazuje na komitat Hont historycznych Węgień, znajdujący się na terenie dzisiejszej Środkowej Słowacji. Na ten trop

⁹ „Európának abban a régiójában élünk, amely mindenestül az irracionalizmus örvényében forog.” (Przeł. Cs. G.) W: L. Grendel, *Hazám, Abszurdisztán. Esszék és cikkek*. Bratysława 1998, s. 200.

¹⁰ Motto powieści *Nálunk, New Hontban (U nas w New Hont)* „Le a szabadsággal!” („Precz z wolnością!”) pochodzi z filmu Luisa Buñuela pt. *Widmo wolności*.

¹¹ „Betegségem, szerencsétlenségem vagy a halál elől úgysem bujdoshat el, London, Párizs, Berlin vagy Bécs csupán mítosz, s nem elképzelhetetlen, hogy a párizsiak ugyanúgy unják Párizst, mint ő New Hontot. Akkor meg minek fejtenül, cél nélkül futkározni a nagyvilágban? Az ember legyen csak hű a hazájához, az legalább szép dolog, még verseket is lehet írni róla”. W: L. Grendel, *Nálunk, New Hontban*. Bratysława 2011, s. 78. Przeł. Cs. G.

naprowadzają również nazwy konkretnych miejscowości tego regionu – Losonc (śl. Lučenec), Korpona (śl. Krupina), Selmecebánya (śl. Banská Štiavnica) itd. Nazwa ta, za sprawą asocjacji językowych, ma również znaczenie symboliczne. „Hon” to patetyczno-archaiczne oznaczenie *ojczyzny*, co stylistycznie kontrastuje z przymiotnikiem „New” (obcy wyraz wskazujący na przybycie nowych osadników). Skojarzenie *Hont - hant* (mogła) łączy się nie tylko z pojęciem śmierci, ale jest aluzją do funkcjonującego jako drugi hymn Węgier wiersza *Szózat (Wezwanie)* Mihály Vörösmartyego: „Légy híve rendületlenül / Hazádnak, oh magyar: / Ez éltetőd, s ha elbukál, / **Hantjával** ez takar” [podkreślenie Cs. G.]¹².

Połączenie tradycji i współczesności, życia i śmierci w nazwie miasteczka konotuje beczasowość, która jest wyrazem mityzacji miejsca. *Beczasowość* jest tu pojęciem kluczowym, ponieważ miejsce to leży gdzieś na uboczu, gdzie czas zatrzymał się na zawsze: „U nas w New Honcie już dawno umarło życie (...) Dlatego wieczne i niezmienne jest tu wszystko, co istnieje. A tylko to istnieje, co istniało od kto wie jak dawna i niczego innego nie będzie, tylko to co było”¹³. „Tu historie nigdy nie mają zakończenia, tu zanim Coś się zakończy, już zaczyna się od nowa”¹⁴.

Nazwa tego miejsca pierwszy raz pojawia się na końcu powieści pt. *Grób masowy*, której akcja toczy się na wsi T., leżącej obok miasta New Hont:

Pociagi albo przyjeżdżają do Nowego Hontu, albo z Nowego Hontu wyjeżdżają. Nowy Hont dlatego nazywamy między sobą New Hontem, bo choć to tylko wieś, to w stosunku do T. to wręcz Nowy Jork. Ci z T. uważają dziś, że za New Hontem zaczyna się wielki świat, a to, co jest przed New Hontem, to właśnie ojczyzna¹⁵.

W powieści *Król Maciej w New Hont* główny bohater wspomina, że New Hont, jako dawne historyczne miasto, miało swoją nazwę, ale utraciło ją wraz z historią i została po nim tylko pustka¹⁶. Dla mieszkańców New Hont jest synonimem pustki: „New Hont to pustka, wielka nicość, jedna straszna pustynia”¹⁷.

¹² „Twojej ojczyzny niezłomnie / Wierny Madziarze, strzeż: / Ona jest twoją kołyską, / Aż po **mogily** dreszcz”. M. Vörösmarty, *Wezwanie*. Przeł. T. Nowak. W: *Antologia poezji węgierskiej*. Red. Csapláros-Kerényi-Sieroszewski. Warszawa 1975, s. 145–146.

¹³ „Nálunk New Hontban már régen megállt az élet [...] Ezért örök és változtathatatlan itt minden, ami van. És csak az van, ami volt, ki tudja, milyen régóta, és más itt soha nem is lesz.” (Przeł. Cs.G.) L. Grendel, *Nálunk, New Hontban ...* op. cit., s. 156.

¹⁴ „Itt sohasem fejeződnék be a történetek, itt mielőtt véget érhetne Valami, már kezdődik előlről. (Przeł. Cs. G.) W: *Ibidem*, s. 104.

¹⁵ „A vonatok vagy New Hontba mennek, vagy New Hontból jönnek. New Hont-ot azért nevezzük magunk között New Hontnak, mert bár az is csak falu, ámde T.-hez képest szinte New York. A t.-iek ma is úgy tartják, hogy New Hont-on túl kezdődik a nagyvilág, ami New Hont-on innen van, az a haza”. (Przeł. Cs. G.) W: L. Grendel, *Tömegsír*. Bratislava 1999, s. 157.

¹⁶ L. Grendel, *Mátyás király New Hontban*. Bratislava 2005, s. 95–96.

¹⁷ „New Hont maga a nagy üresség volt, a nagy semmi, egy rettenetesen nagy sivatag”. (Przeł. Cs.G.). *Ibidem*, s. 96.

Miejsce to usunięto nawet z historii: „Na New Honcie ciąży jakaś klątwa, bo wciąż zapominają o nim rysując mapy”¹⁸. Kojarzy się z ubóstwem, nieszczęściem, letargiem. Prowadzące do miasta, porośnięte chwastami tory kolejowe rdzewieją od niepamiętnych czasów, a w restauracji McLacziego¹⁹ już tylko Kálmán Mikszáth²⁰ ogarnia wszystko stoickim spojrzeniem z poźółkłej kopii swego słynnego portretu, wokół którego krążą muchy.

„Tu wszystko leży gdzie diabeł mówi dobranoc. Cały kraj”²¹ – to słowa młodego czarnoskórego turysty ze Stanów, który zamiast do Banskiej Štiavnicy przypadkowo dotarł do New Hont.

Główny bohater powieści *Król Maciej w New Hont*, niedoszły poeta, Mihály Schiller²²

Nigdzie nie czuł się tak zagubiony jak właśnie w domu. W New Honcie życie wydawało się jedną długą chwilą, w której nie wydarza się nic (...). New Hont może zmienić się na tysiąc sposobów, ale zawsze jest odmianą tej samej pustki²³.

W New Hont wszystko jest względne: przeszłość historyczna, która została zapomniana, teraźniejszość, której jakby w ogóle nie było, a dzieląca je granica została zatarta. Podobnie jak przestrzeń epicka składa się z elementów rzeczywistych i nadrealnych, tak i czas epicki trylogii oscyluje między przeszłością a teraźniejszością, konstytuowany przez:

- wydarzenia II wojny światowej / początki lat dziewięćdziesiątych (*Grób zbiorowy*);
- wkroczenie do miasta Niemców w roku 1944, Rosjan w roku 1945 oraz okupację miasta przez wojska węgierskie w roku 1968 (przedstawione jako swoista

¹⁸ „New Honton valami átok ül, mert újra és újra lefelejtik a térképről.” (Przeł. Cs. G.). W: L. Grendel, *Nálunk, New...* op. cit., s. 113.

¹⁹ Konotacja z wyrazem *lacikonyha* (jarmarczna gospoda).

²⁰ Kálmán Mikszáth (1847–1910) – jeden z największych powieściopisarzy węgierskich XIX wieku, urodzony na Górnych Węgrzech. Był mistrzem opowiadań, w których wielkim sentymentem obrazował patriarchalny świat chłopskich wartości (*A tót atyafiak* 1882, *A jó palócok* 1882). W powieściach realistycznych bazując na anegdotyzmie ukazuje satyrycznie, czasami wręcz groteskowo upadek gospodarczy oraz kryzys moralny ziemiaństwa na pougodowych Węgrzech (*Gavallérok* 1886, *Beszterce ostroma* 1895, *Új Zrínyiász* 1898, *A Noszty fiú esete Tóth Marival* 1908).

²¹ „Itt minden az Isten háta mögött van. Az egész ország. (Przeł. Cs. G.). W: L. Grendel, *Nálunk ...* op. cit., s. 47.

²² Schiller jest przybranyim nazwiskiem głównego bohatera, które jeszcze jego ojciec otrzymał od towarzysza Király, zamiast nazwiska Döbrögi (znana postać bajki węgierskiej pt. *Ludas Matyi*, symbolizująca wyzyskiwacza ludu). Zob. L. Grendel, *Mátyás király ...* op. cit., s. 34–38.

²³ „Sehol úgy nem érezte elveszettek magát, mint éppen otthon. New Hontban az élet egyetlen hosszú pillanatnak tűnt, amelyben nem történet semmi (...) New Hont változhat ezerféleképpen, mindig csak ugyanazt az ürességet variálja.” (Przeł. Cs. G.). Ibidem, s. 96.

kawalkada „turizmu wojskowego”) / czasy nadejścia kapitalizmu i prywatyzacji (*U nas w New Hont*);

- czasy realnego socjalizmu / rok 1991, czyli okres puczu przeciwko Gorbaczowowi w ZSSR (*Król Maciej w New Hont*).

Wszystko to łączy paranoiczna wizja chińskiej i arabskiej okupacji miasta w przyszłości. Cezurę stanowi rok 1989, ponieważ autor chce uchwycić moment przemian, przeciwstawiając negatywny obraz przeszłości jeszcze bardziej negatywnym obrazom teraźniejszości, by w ten sposób odzwierciedlić proces ostatecznego rozpadu iluzji. Miasto pozbawione tradycji, historii oraz *idei*, nie ma również możliwości odrodzenia się. Ważnym motywem jest brak idei: w powieści *U nas w New Hont* burmistrz za swoje główne powołanie uważa *odnalezienie straconych idei miasta*, ale na czym polegały te *idee*, już nikt nie pamięta, bo podczas burzliwej historii XX wieku miasto zagubiło gdzieś swoją *ideę*:

Wmaszerowali oni tu już w roku 1938, podobnie jak parę lat później Niemcy, potem Rosjanie, i przedtem, jeszcze w 1919 najpierw Czesi, po nich węgierscy czerwonoarmiści, potem znów Czesi, tak że człowiek miał dumne wrażenie, że New Hont to środek świata, a Europa toczy zacięte boje o jego posiadanie²⁴.

Burmistrz uważa, że „Trzeba wynaleźć nową ideę, zanim jakaś armia pod osłoną nocy znowu zajmie miasto”²⁵. Mieszkańcy są zdania, że: „[...] niech on lepiej pracuje, niż gdyby miał pić albo uganiać się za spółniczkami”²⁶.

Kolejnym ważnym motywem, obok problemu utraconych idei, jest fenomen wznoszenia pomnika. Jak powszechnie wiadomo, każde szanujące się miasto szczyci się posiadaniem dumnego syna, któremu chętnie stawia stosowną rzeźbę. Niestety, New Hont nie zrodził nikogo takiego. Pojawiają się więc różne sugestie: może należy uczcić Kálmána Mikszátha (mimo że jest synem sąsiedniej miejscowości) albo ojca wszystkich Węgrów, Lajosa Kossutha (ale co powiedzą na to Słowacy?). Ewentualnie pomnik postawi się Ludovitowi Štúrowi (gdyby jego podobizna stanęła obok Kossutha przeczyłoby to prawdzie historycznej, ale gdyby ustawić ich na przeciwległych krańcach placu – niewątpliwie wyglądałoby jak rywale). W końcu ktoś wpadł na pomysł, żeby upamiętnić postać Gyuszi Nehéza, burmistrza z czasów II wojny światowej, który został stracony przez radzieckich

²⁴ „BemasíroztaK ók már 1918-ban is, ahogy néhány évvel később a németek, majd az oroszok, s elötte, még 1919-ben előbb a csehek, aztán a magyar vöröskatonák, majd újra a csehek, úgyhogy az embernek az a büszke érzése támadt, hogy New Hont a világ közepe, s birtoklásáért ádáz harcot vív fél Európa”. (Przeł. Cs.G.). W: L. Grendel, *Nálunk ...* op. cit., s. 72.

²⁵ „Új eszmét kellene kitalálni, mielőtt valamilyen hadsereg az éj leple alatt megint megszállná a várost”. (Przeł. Cs. G.). Ibidem, s. 73.

²⁶ „[...] inkább gondolkozzék, mintsem igyon vagy szoknyák után futkosson.” Ibidem, s. 74.

żołnierzy, mimo że był komunistą i jedyną w mieście osobą mówiącą w języku „armii wyzwolenczej”. (Przy okazji mieszkańcy zamówili u miejscowego rzeźbiarza również swoje popiersia, które każdy trzymał w domu na komodzie.) Szukanie straconych idei oraz motyw pomnika są artystycznym wyrazem mityzacji.

W powieściach Grendela nie ma jednej „wielkiej historii”, narracja składa się z licznych anegdotycznych²⁷ scen rodzajowych, retorycznych medytacji oraz ironicznych monologów. Polifoniczność struktury tekstu z powtarzającymi się groteskowymi mini-historiami tworzy świat przypominający Europę Środkowo-Wschodnią, ale zawiera również uniwersalność mitu niezmienności, pustki i banalności.

Konsekwencją polifonii tekstu jest również brak głównych bohaterów. W trzech powieściach Gredneta występuje bowiem wielu „pomniejszych” bohaterów (motyw rozmnożonych popiersi), a właściwie antybohaterów. Jednym z nich z powieści *Grób masowy* jest bezimienny narrator-historyk, który w ramach reprivatyzacji otrzymuje majątek rodzinny na wsi T. Chociaż jest historykiem, nie ma zamiaru wyjaśniać, kim były ofiary, których szczątki znaleziono w grobie masowym w jego ogrodzie. Mimo delikatnych prośb, a później – mniej delikatnych nacisków przedstawicieli miejscowych władz, ucieka od odpowiedzialności odkrycia tzw. prawdy historycznej. Mieszkańców miasta również ona nie interesuje. Uważają bowiem, że grób pochodzi z okresu II wojny światowej, a zadaniem historyka jest udowodnić, że odpowiedzialni za masakrę są Niemcy. W ten sposób chcą ich zmusić do zainteresowania się T. i do inwestycji. Narrator-historyk żyje bezcelowym, monotonnym życiem, nie czuje ani powołania, ani odpowiedzialności za wspólnotę węgierską, jest pozbawiony zasad moralnych (motyw miłosny). To uosobienie inteligenta dążącego do wygodnego życia bez komplikacji i konfliktów. Jego mottem życiowym jest „aktywna pasywność”. Bezczynność i niemoc, jaka go ogarnia, powoduje, że nie jest w stanie przeciwstawić się miejscowym, rezygnuje z niezależności i na weekendy przenosi się do T. Podróżując między stolicą i T. (gdzie założył prywatny cmentarz), traci ostatki swojej tożsamości: „[...] znacznie chętniej przebywam w T., bo tu przynajmniej nic się nie dzieje”²⁸.

Ważną postacią mitologii New Hont jest wujek Kálmán z powieści pt. *U nas w New Hont*. W pierwszym i drugim rozdziale to on opowiada historię miasta narratorowi (którym jest występujący jako anonimowy kronikarz pisarz ze stolicy, zbierający materiał do książki o mieście). Wujek Kálmán reprezentuje generację przedwojenną. Jest człowiekiem, który nigdy nie dokonał wielkich czynów, a mimo to cieszy się lokalną sławą. Nie zrealizował nawet swoich marzeń – chociaż zawsze pociągał go szeroki świat i chciał wyjechać z miasta,

²⁷ Postać Kálmána Mikszátha nieprzypadkowo pojawia się w powieści *U nas, w New Hont*, wskazuje ona na intertekstualne relacje między tekstem Grendela i pisarza XIX-wiecznego, mistrza stylu ironiczno-anegdotyzującego w literaturze węgierskiej.

²⁸ „[...] sokkal szívesebben tartózkodom T.-ben, talán mert itt semmi sem történik.” (Przel. Cs. G.) W: L. Grendel, *Tömegsír ...* op. cit., s. 155.

[...] w końcu zawsze jedynie lenistwo zatrzymywało go w New Honcie. Nigdy nie śmiał podjąć ryzyka, by gdzieś indziej rozpocząć nowe życie, wzdrygał się przed niepewnością i pocieszał się tym, że życie przecież wszędzie jest takie samo²⁹.

Wielkość wujka Kálmána polega właśnie na tym, że pozostał na miejscu i nie zrobił nic, żeby być wielkim człowiekiem. Dożył sędziwego wieku. III rozdział zaczyna się sceną jego pogrzebu, co jest symbolem ostatecznego końca dawnych czasów.

Jego przeciwieństwem jest Marci Szabó, który pod koniec II wojny światowej uciekł z rodziną na Węgry, gdzie w latach 50. był szykanowany przez reżim komunistyczny, aż w końcu popełnił samobójstwo. W roku 1968 jego syn, Pisti Szabó, wraca do miasteczka jako dowódca okupacyjnych wojsk węgierskich.

Równie tragiczną postacią jest burmistrz, nadaremnie poszukujący idei miasta, inicjator postawienia pomnika i napisania książki, usiłujący ocalić pamięć miasta. W końcu odnajduje upragnioną ideę w ludzkiej solidarności i miłości bliźniego, ale żyjący w nędzy, zastygli obojętności ludzie nie rozumieją go. Burmistrz skończy swoje życie w zakładzie psychiatrycznym.

Cale miasto ogarnia wieczny smutek i przygnębienie. Pista Bárány, miejscowy rzeźbiarz, również uważa, że trzeba uciekać, ale „nie ma dokąd”. Świat jest jak przepełniony autobus, w którym brakuje nawet miejsc stojących. Trzeba pogodzić się z tym, że „dla mnie w tym autobusie zostało tylko jedno miejsce, New Hont”³⁰.

W powieści pt. *Król Maciej w New Hont* szarość, pustkę i monotonię najbardziej odczuwa Mihály Schiller, młody człowiek, niedoszły poeta, który jest uosobieniem ofiar transformacji: najpierw traci pracę umysłową, potem fizyczną, a po konflikcie z rodzicami – zostaje zupełnie sam. Jest bezsilnym, zrezygnowanym człowiekiem, który nie ma żadnego wpływu na swój los. Wprawdzie później wiedzie wygodne życie jako utrzymany dzwierzyni „całego miasta”, ale i rola alfonsa okazuje się pozorna. Pozbawiony mieszkania i dzwierzyni, w końcu i sam wstępuje w służbę rosyjskiej mafii i wyjeżdża z New Hont. Jednak i to jest ułudą, bo gdy po latach wraca do miasta załatwić jakąś brudną sprawę – co również mu się nie udaje – okazuje się, że nie może wyjechać, bo wszystkie drogi z New Hont prowadzą donikąd. Innym postaciom z powieści Grendela zawsze pozostawało przynajmniej poczucie przynależności do konkretnego miejsca, Mihály Schiller pozbawiony jest nawet tego ostatniego śladu poczucia tożsamości.

²⁹ „[...] végül is mindig csupán a lustasága marasztalta New Hontban. Sosem merte vállalni a kockázatot, hogy másutt kezdjen új életet, irtózott a bizonytalanságtól, s azzal vigasztalta magát, hogy az élet úgyis mindenütt egyforma.” (Przeł. Cs. G.) L. Grendel, *Nálunk ...* op. cit., 78.

³⁰ „De nincs hová menni. A világ megtelt. Olyan, mint egy zsúfolásig tömött autóbusz, ahol álhely is alig jut már. Bele kell törődnöm, hogy éppen az autóbuszban nekem ez az átkozott New Hont jutott”. Ibidem, s. 161.

Barwną postacią ostatniej części trylogii jest Király Mátyás (imię Mátyás otrzymał po towarzyszu Rákosim, któremu szczerze oddany był jego ojciec), sekretarz partyjny z dawnych czasów. W roku 1991, podczas puczu w ZSSR, wraz ze swoimi byłymi towarzyszami Király próbuje przejąć władzę w mieście, ale już pod zmienionym nazwiskiem, jako Mátyás Király (co z jednej strony wskazuje na resłowakizację, z drugiej zaś – może się odnosić do ostatniego węgierskiego króla). Podobnie jak Mihály Schiller, jest uosobieniem tragicznego losu, ale odmiennego, z przeciwnej perspektywy ukazującego przygnębiający świat realnego socjalizmu i jego skutki. Powieść ironicznie, czasami w szyderczy sposób pokazuje, że coś się skończyło, coś się zaczęło, ale tak naprawdę właściwie nic się nie zmieniło.

Obie trylogie Grendela przedstawiają ludzkie losy jako historię upadku, ale bohaterowie z lat 80. jeszcze nosili w sobie chęć działania (buntowali się, świadomie przystosowywali się, próbowali uciec). Bohaterów po okresie transformacji charakteryzuje pasywność. W New Hont nie mogą odmienić swojego losu, nie mogą również uciec z tego miejsca. Ich losem jest wykluczenie, marginalizacja, wegetacja bez końca i nieustanne zapominanie: „My w tu New Hont bezustannie zapominamy”³¹. Zapomina się języka, przeszłości, tradycji i w końcu samego istnienia.

Bibliografia

Literatura podmiotu

- Grendel Lajos, *Mátyás király New Hontban*. Kalligram, Bratysława 2005.
 Grendel Lajos, *Nálunk, New Hontban*. Madách-Posonium, Bratysława 2011.
 Grendel Lajos, *Tömegsír*. Kalligram, Bratysława 1999.

Literatura przedmiotu

- Gizińska Csilla, *A kisebbségi léthelyzet paradigmái Grendel Lajos trilógiájában*. W: *Wielokulturowość, tożsamość narodowa, mniejszości na Węgrzech i w Polsce. Język – Literatura – Kultura*. Red. É. Fórián. Debreczyn 2004, s. 237–247.
 Grendel Lajos, *Elszigeteltség vagy egyetemesség. Esszék, cikkek, interjúk*. Budapest 1991. [Regio Könyvek 3.]
 Grendel Lajos, *Hazám, Abszurdisztán. Esszék és cikkek*. Kalligram, Bratysława 1998.
 Németh Gábor, *Csőbehúzoa*. G. L.: *Mátyás király New Hontban*. „Élet és Irodalom” 2005. 10.28.
 Németh Zoltán, *A terep/munka kellemetlenségei*. *Grendel Lajos: Nálunk, New Hontban*. „Tiszatáj” 2001, nr 12, s. 94–101.
 Pályi András, *Nagy penetráns szélcsend*. G.L.: *Tömegsír*. „Élet és Irodalom” 1999.06.04.
 Szirák Péter, *Grendel Lajos*. Kalligram, Bratysława 1995. [Tegnap és ma. Kortárs magyar írók]
 Vincze Ferenc, *Grendel Lajos: Mátyás király New Hontban*. „Kortárs” 2008, nr 1.

³¹ „Mi itt, New Hontban, folyamatosan felejtünk”. W: L. Grendel, *Nálunk ... op. cit.*, s. 12.

Źródła internetowe

- Bányai János, *Az eszméjét elfelejtett város. Mítosz- és hagyományvesztés New Hontban*. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0704/banyai.pdf> (data dostępu: 26.04.2013).
- Elek Tibor, *Abszurdisztán kitarító fogságában. Grendel Lajos „New Hont regényeiről”*. „Jelenkor” 2006, nr 9. <http://Elek%20Tibor%20Abszurdisztan.htm> (data dostępu: 25.04.2013).
- Németh Zoltán, *Tömegsír nem létezik, csak tömeg. (Grendel Lajos: Tömegsír)*. „Forrás” 2000, nr 2. <http://www.forrasfolyoirat.hu/0002/nemeth.html> (data dostępu: 03.05.2013).
- Szilágyi Zsófia, *Rendszerváltás Abszurdisztánban. Grendel Lajos és Talamon Alfonz*. „Kortárs” 2009, nr 6. <http://kortaronline.hu/2009/06/rendszervaltas-abszurdisztanban/4121> (data dostępu: 26.04.2013).